

УДК 792.077 (477.84)

Павло Смоляк

**РОЛЬ СВЯЩЕНИКІВ У РОЗВИТКУ АМАТОРСЬКОГО
ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА У ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ
В КІНЦІ ХІХ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті розглянуто роль священиків у розвитку та функціонуванні аматорських театральних гуртків у селах Тернопільського повіту в кінці ХІХ – першій третині ХХ століття. Звернено увагу на їхній життєвий та душпастирський шлях, мистецькі уподобання та організаторські здібності. Показано репертуар, роботу керівників-постановників й акторський склад театральних колективів. Висвітлено також соціально-політичне становище населення у цей період та його вплив на культурно-мистецьке життя краю.

Ключові слова: священики, аматорське театральне мистецтво, культурно-просвітницька робота, національні інтереси, товариство “Просвіта”, актор, вистава.

Павел Смоляк

**РОЛЬ СВЯЩЕННИКОВ В РАЗВИТИИ ЛЮБИТЕЛЬСКОГО
ТЕАТРАЛЬНОГО ИСКУССТВА В ТЕРНОПОЛЬСКОМ УЕЗДЕ
В КОНЦЕ ХІХ – В ПЕРВОЙ ТРЕТИ ХХ ВЕКА**

В статье рассмотрена роль священников в развитии и функционировании любительских театральных кружков в селах Тернопольского уезда в конце ХІХ – первой трети ХХ века. Обращено внимание на их жизненный и душпастирский путь, художественные вкусы и организаторские способности. Показано репертуар, работу руководителей-постановщиков и актерский состав театральных коллективов. Освещено также социально-политическое положение населения в этот период и его влияние на культурно-художественную жизнь края.

Ключевые слова: священники, любительское театральное искусство, культурно-просветительская работа, национальные интересы, общество “Просвіта”, актер, спектакль.

Pavlo Smoliak

**THE ROLE OF PRIESTS IN THE DEVELOPMENT
OF AMATEUR THEATRICAL ART IN THE TERNOPIL COUNTY IN THE LATE
NINETEENTH – THE FIRST THIRD OF THE TWENTIETH CENTURY**

Since ancient times, Ukrainians were enthusiastically embraced various theatrical performances, which made them a great impression not only songs and dances, but also content, inspiration, as well as a professional play of talented actors. Therefore, the leaders of the local branches of Prosvita first of all took care of the formation of theater circles in their village. Very often, the founders and long-term leaders of the branches of “Prosvita” in the villages were the priests, who were considered the most experienced people in the community and had a great authority among the population. The Enlightenment movement was best developed where there were intelligent and active priests with a sense of national dignity. Much depended on the spiritual shepherds: who was the priest – this was the community as well. In conditions of statelessness, priests in Ukraine for many centuries served not only to satisfy the religious needs of the faithful, they were often in the village with the only force that could protect the national interests of the peasants, they rallied the nation to social and political life without them not celebration of national memorable dates and events.

One of the most famous and authoritative priests in the Ternopil region is the founder and head of the cell of the "Prosvita", Father Ambrosiy Krushelnytsky, who, together with his family, moved to the village of Bila near Ternopil in 1878. In 1884, he founded the "Prosvita" reading room in the village, giving away a lot of his own books to her, organizing the choir at the reading room, keeping them at the beginning at his own expense, despite the fact that his family was large children, but still had to be kept old parents. Becoming the first head of the reading room at the age of forty three, Father Ambrosiy stayed in this elective office until May 28, 1901, that is, presided over almost 17 years. Although the election of the readers of the leadership, according to its charter, took place annually, and the villagers all the time elected only his chairman.

An active cultural and educational work was carried out by the rural branch of "Prosvita" Society under the chairmanship of Father Mykola Chubaty who was the pastor of the village of Petrykiv from 1888 until his death in 1928. Father Mykola Chubaty in the rural "Prosvita" paid special attention to the education of local residents: they arranged a school in their hut, free peasant education, founded a brotherhood of sobriety. He was constantly elected chairman of the Prosvita Society in Petrykiv village.

The village of Ostriv reached the highest cultural and artistic level in the first half of the twentieth century, in particular when Father Vasyl Glukhovetsky became a pastor of the village – who took a great interest in the community of the village and actively attracted people to the educational work.

Especially many works and efforts to revitalize the national consciousness of the village community of the village of Butsniv were made by the pastor Father Izidor Glinsky, at the end of the nineteenth century. Thanks to him the local reading-room gathered the villagers not only on weekends or holidays, but almost every evening. Father Izidor has repeatedly invited priests from Ternopil for the service of worship and lectures on various topics so that people can hear more interesting news from educated people from the county. The patriotic position of a local priest and his associates-like-minded people in the cultural and artistic sphere did a great deal of work in the village, primarily among the participants of the local "Prosvita", whose number was increasing every year.

Instead of the long-lived head of the Butsniv "Prosvita" of Isidor Glinsky, Father Mykola Kulynych came in, who was also indifferent to the activity of the theater circle in the village.

In 1933, the young priest Vasyll Kurilas became the head of "Prosvita" Butsniv village. In the new parish, in addition to the diligent performance of pastoral duties, he led the Brotherhoods of the most sacred mysteries, the Savior and the Ukrainian Catholic Union acting in the church, took an active part in the community life of the village. Much attention was paid to the cultural and artistic work of the reading room, giving the owners practical advice.

Thus, the activity of the priests in cultural and educational institutions, in particular, "Prosvita" and "Ridna Shkola", played an important role in the development of education and the elevation of spirituality in the region. By helping rural communities create and operate amateur theater circles, priests have made an important contribution to the spread of culture and art among their parishioners. Through viewing another-genre performances, viewers were able to learn about the history, customs, traditions and the lives of their ancestors-Ukrainians, to realize their mission in difficult times for them, and to form their own national position and defend it in the future.

Keywords: *priests, amateur theatrical art, cultural and educational work, national interests, "Prosvita" society, actor, performance.*

Роль духовенства у період національного та культурного відродження другої половини XIX століття важко переоцінити. Адже священики були тією рушійною силою, завдяки якій місцеві громади ставали на шлях освітнього, культурного та морального прозріння, почали дбати насамперед не лише про матеріальні цінності, а саме про духовні чинники, які пробуджували в людей почуття національної гідності, патріотизму та підносили на вищий щабель духовності, яка виокремлювала їх національні інтереси серед інших націй тодішньої імперії. Великим поштовхом у цій справі стало відкриття в усій Галичині філій товариства "Просвіта", де за сприяння священиків мешканці організовували освітні установи, музичні й театральні гуртки.

Культурно-просвітницьку діяльність священників, зокрема Греко-Католицької Церкви, вивчали В. Сергійчук [24], Л. Крупа [14], Ю. Щербяк [26]. Аматорський театральний рух досліджували українські вчені-театрознавці Р. Пилипчук [23], О. Казимиров [13], О. Боньковська [1]. Окремі дані про аматорські театральні гуртки у селах Тернопільщини знаходимо в краєзнавчих розвідках Б. Пиндуса [22], Ю. Лози [16–17], Б. Новосядлого [19–20], Б. Палуб'яка [21]. Певна частина відомостей міститься у фондах Державного архіву Тернопільської області [4–12] та Центрального державного історичного архіву України у м. Львів [25].

Мета статті – охарактеризувати роль священників у розвитку та функціонуванні аматорських театральних гуртків у селах Тернопільського повіту в кінці XIX – першій третині XX століття, звернути увагу на їхній життєвий та релігійний шлях, мистецькі уподобання й організаторські здібності, показати значення культурно-просвітницької діяльності духовенства у піднесенні національної свідомості місцевого населення.

Ще з давніх-давен українці із захопленням сприймали різноманітні театральні дійства, які справляли на них велике враження не лише піснями і танцями, а й змістовністю, повчальністю, а також професійною грою талановитих акторів. Тому керівники місцевих філій “Просвіти” дбали передовсім про утворення у своєму селі театральних гуртків. Дуже часто засновниками і довголітніми керівниками філій “Просвіти” у селах були саме священники, яких аргументовано вважали найосвідченішими людьми в громаді, й вони мали великий авторитет серед населення. Просвітницький рух найкраще розвивався там, де були розумні й активні священники з почуттям національної гідності. Від духовних пастирів залежало багато чого: яким був священник – такою була й громада. В умовах бездержавності, священники в Україні протягом багатьох століть служили не тільки для задоволення церковно-релігійних потреб віруючих, вони дуже часто були на селі єдиною силою, що могла захистити національні інтереси селян, згуртовували націю до громадського та політичного життя, без них не обходилося жодне святкування національних пам'ятних дат і подій [22, с. 131].

Один з найвідоміших й авторитетних на Тернопільщині священників – засновник і керівник осередку білецької “Просвіти” – отець Амвросій Крушельницький, який разом із сім'єю в 1878 році переїхав у село Біла поблизу Тернополя. Він 1884 року заснував читальню “Просвіти”, віддавши до неї багато власних книжок, організував при читальні хор, утримував їх на початках за власний кошт, незважаючи на те, що його сім'я була багатодітною, та ще й мав на утриманні стареньких батьків. Отець Амвросій Крушельницький разом із дружиною Теодорою вчили своїх дітей людяності, вчили любити ту землю, на якій народились і яка годувала їх. Саме батьки прищепили своїм дітям палку любові до творів безсмертного Кобзаря. Як результат майже всі діти сім'ї Крушельницьких стали великими патріотами України. Отець Амвросій і його дружина ніколи не цуралися простих людей, навпаки, всіляко допомагали їм. Неодноразові заклики до селян отця Амвросія постояти за себе викликали у духовного та світського начальств косі погляди на нього [21, с. 42–43].

Ставши у сорокатрирічному віці першим головою читальні, отець Амвросій пробув на цій виборній посаді аж до 28 травня 1901 року, тобто головував майже 17 років. Хоча вибори керівництва читальні, згідно з її статутом, відбувалися щорічно, односельці весь цей час обирали головою тільки його [21, с. 43].

Після смерті отця Крушельницького його наступником став отець Бартош, який керував читальнею і його стараннями відбувалися культурно-мистецькі заходи, в тому числі театральні вистави. У своєму приходстві він звільнив кімнату для приміщення читальні [11, арк. 5]. У 1903–1904 роках при головуванні отця Бартоша відбулося три вистави: “Наталка Полтавка” І. Котляревського, “Тато на заручинах” Г. Цеглинського та “Іцко сват” І. Трембицького [11, арк. 6].

Наступні три роки (1905, 1906, 1907) читальню очолював отець-парох с. Біла Володимир Колянковський, який, за інформацією краєзнавця Б. Палуб'яка, “громадське та просвітницьке товариство перетворив у церковну філію. Не допускав до неї жодної іншої газети, крім “Основи богослов'я” і “Клерикальних писем”. Не скликав тривалий час загальних

зборів – боячись критики і зауважень просвітянської громади щодо однобокості у своїй діяльності як керівника читальні” [21, с. 45].

Незважаючи на усі перипетії та конфлікти, які відбувалися в сільській громаді за ці роки, в архівних джерелах зазначено, що отець Колянковський у часи свого головування все ж сприяв організації культурно-мистецьких заходів. Від листопада 1909 до квітня 1910 р. аматорський гурток с. Біла зіграв шість вистав: “Сватання на Гончарівці” Г. Квітки-Основ’яненка, “За сиротою і Бог з калитою” М. Кропивницького, “Капраль Тимко” І. Мидловського, двічі “Як ковбаса та чарка” М. Старицького та “Відьма” (очевидно, “Конотопська відьма” – П. С.) Г. Квітки-Основ’яненка. Крім цього, на Різдвяні свята організували ходіння молоді з Вертепом. Керівниками гуртка були Василь Будій і отець Володимир Колянковський. На виставах збиралося багато глядачів. Прибутку дійства давали небагато через малу періодичність у показах та відсутність чи навіть заборону поїздок (гастролей) в інші села. Вистави відбувались у stodолі місцевого жителя Василя Бриняка [11, арк. 10].

Участь у гуртку брала переважно молодь, 25 осіб: 10 хлопців, 10 дівчат і 5 чоловіків середнього віку. Власністю драмгуртка були книги зі сценаріями драматичних творів, реквізит Вертепу з перуками, а також театральні костюми, в яких актори найчастіше грали у виставах [11, арк. 10]. Інший театральний інвентар просвітяни не збільшували, оскільки не мали власної будівлі осередку “Просвіти” і приміщення, де могли зберігати декорації, костюми та інше приладдя.

Активну культурно-просвітницьку роботу проводив сільський осередок товариства “Просвіта” за головування отця Миколи Чубатого, який “був парохом села Петриків з 1888 р. і аж до смерті в 1928 р.” [8, арк. 14]. Отець Микола Чубатий у сільській “Просвіті” особливу увагу звертав на освіченість місцевих жителів: у своїй хаті влаштував школу, безкоштовно вчив селян грамоти, заснував Братство тверезості. Його постійно обирали головою товариства “Просвіта” у Петрикові [16, с. 5–6].

Починаючи з першого десятиліття ХХ століття життя у петриківській “Просвіті” набуває широкого розмаху. Саме тоді й до початку трагічних подій Першої світової війни утворили духовий оркестр, заклали товариство “Січ”, курс неграмотних, а найголовніше – організували драматичний аматорський гурток. Очолювали його передусім молоді гімназисти, які отримали середню освіту або ще її здобували [17, с. 45].

Стараннями отця Миколи Чубатого активісти придбали у сільську бібліотеку багато книг зарубіжних та українських поетів та прозаїків, а також спеціальні театральні порадики, за допомогою яких навчались акторської майстерності, сценічної мови, співу, танців та інших важливих особливостей акторської гри на сцені. Була також чимала кількість драматичних творів уже популярних на той час І. Котляревського, Г. Квітки-Основ’яненка, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, І. Франка та інших менш відомих драматургів. Завдяки натхненній та професійній роботі керівників гуртка петриківські аматори інсценізували ці твори. У звітах читальні “Просвіти” села Петриків за 1912 р. знаходимо, що цього року було зіграно три вистави: “Сватання на Гончарівці” Г. Квітки-Основ’яненка та двічі “Наталку Полтавку” І. Котляревського [8, арк. 11]. Саме твори такого жанру були найбільше до вподоби глядачам. Адже у них висвітлювався чудовий національний колорит, щире почуття кохання, милозвучна українська мова, веселі пісні і танці. Ці особливості надзвичайно захоплювали акторів-аматорів, які щоразу збирали дедалі більшу кількість глядачів. На жаль, свого приміщення петриківські аматори не мали і були змушені організовувати вистави у stodолах або в окремих кімнатах небайдужих до театрального мистецтва мешканців села.

У наступні роки петриківчани показали “Украдене щастя” І. Франка, “Як ковбаса та чарка” М. Старицького, “Москаль-чарівник”, “Наталка Полтавка” І. Котляревського [8, арк. 13]. Серед членів “Просвіти”, які брали участь у постановці драматичних вистав того часу, були освічені та енергійні молоді хлопці та дівчата, які прислухалися до порад і настанов отця Миколи Чубатого та поширювали розвиток культури й національної свідомості серед петриківчан.

Незважаючи на сумні для галичан наслідки Першої світової війни, петриківчани не втрачали оптимізму. Просвітянське життя драматичного гуртка розпочалося з новими силами. Після бурхливих подій 1914–1921 років у свідомості людей відбулися значні зміни. Багато місцевих жителів поринули у вир політичної діяльності, ставали членами партій та підпільних організацій. Це певною мірою відбивалося на діяльності петриківського аматорського театрального гуртка. За допомогою сцени аматори намагалися донести тогочасні події до глядачів, втілити у них радість та оптимізм. Саме тоді у репертуарі були вистави різних жанрів: від комедійних чи етнографічно-побутових творів до п'єс на історичні та політичні теми. Чисельність драматичного гуртка збільшувалася: на сцену виходили нові учасники, які грою зачаровували глядачів і заохочували їх до перегляду інших вистав. Відновлювали декорації та реквізит. Люди приносили все, що могло знадобитися для театральної гри та оформлення сцени.

Упродовж другої половини 1920-х років акторський колектив збільшився до 26 осіб. Керівником гуртка обрали Миколу Білого – писаря петриківської “Просвіти” і заступника отця Миколи з громадських справ. Аматори показали петриківській громаді біля десяти вистав: “Невольник”, “Дай серцю волю, заведе в неволю” М. Кропивницького, “Як ковбаса та чарка” М. Старицького, “Знімчений Юрко” І. Наумовича, “Сатана в бочці” В. Дмитренка, “Іцко сват” І. Трембицького, “Пан майстер Копитко” П. Мурського, “Американець”, “Піймав облизня” [8, арк. 17] невідомих нам авторів. Як бачимо в репертуарі драмгуртківців були п'єси як знаних драматургів з Великої (Наддніпрянської) України, так і твори маловідомих галицьких авторів, які писали для “просвітянських” аматорських театрів.

Великою втратою для сільської громади, особливо для місцевого осередку “Просвіти” стала смерть навесні 1928 р. отця Миколи Чубатого. Тривалий час селяни не могли оговтатися від цієї втрати. Саме отець Микола Чубатий був головним сподвижником і наставником культурно-освітнього життя у селі. Тому в діяльності аматорів відбулася пауза, бо вони як віруючі християни несли скорботу по смерті отця Миколи.

Високого культурно-мистецького рівня досягло в першій половині ХХ ст. село Острів, зокрема тоді, коли його парохом став отець Василь Глуховецький, який ревно дбав про громаду села та активно залучав людей до просвітницької роботи.

Під час Першої світової війни в Острові було спалено багато будинків, зруйнували ворожі гармати і церкву. Саме стараннями отця Василя, який згуртував усіх місцевих жителів, храм зуміли відбудувати. Відновлювали також спалені хати і господарські споруди, налагодили працю кооперативи та культурно-освітніх установ. На місці корчми звели великий будинок, де розмістили крамницю і читальню з великим просторим залом зі сценою [15, с. 428]. Таким чином, Острівська філія “Просвіти” у 1925 році відновила свою діяльність [4, арк. 50]. Того ж року продовжили діяти театральний та хоровий гуртки. Зокрема, театральний гурток, репетиції якого відбувалися від випадку до випадку, показав місцевим жителям три вистави [4, арк. 51].

У березні 1927 р. за сприяння отця Василя Глуховецького острівська громада підготувала концерт, присвячений 113-й річниці від дня народження Т. Шевченка. Доволі активним був театральний гурток. Упродовж року аматори представили на суд глядачів п'ять вистав. Зібрані за їхній показ кошти, а це було 160 злотих, спрямували на будівництво нового дому “Просвіти” [4, арк. 52].

У грудні того ж року в Острові відбувся концерт, присвячений річниці заснування товариства “Просвіта”. У концерті взяли участь дитячий і дорослий хори та декламатори. Зі вступним словом виступили отець Василь Глуховецький та голова місцевого осередку Михайло Антків. Також він диригував обома хорами. До речі, інколи любив співати у хорі і отець Василь Глуховецький. Преподобний Василь любив слухати хоровий спів і мав хороший басовий голос [27].

Учасники місцевого театрального гуртка читали поезії Т. Шевченка “Розрита могила”, “Черниця Мар’яна”, “Сон” та “Було колись на Україні” [4, арк. 56].

1928 рік відзначився святкуваннями 60-ї річниці від заснування товариства “Просвіта”. У зв'язку з цим острівські драмгуртківці підготували три вистави: “На перші гулі” С. Васильченка, “Ворожбит” Г. Цеглинського, “Хмари” І. Нечуя-Левицького (показали двічі).

У 1930 р. аматори села Острів почали збиратися в новоствореному гуртку “Рідна школа”, організатори і керівники якого теж діяли у напрямку розвитку освіти, національної культури та мистецтва. Підтвердженням цього є прохання голови гуртка “Рідної школи” отця Василя Глуховецького від 29 грудня 1930 р. до повітового поліцейного відділку в Буцневі на постановку в Острові вистави “Безталанна” І. Карпенка-Карого, яка мала відбутися у дні Різдвяних свят 7–9 січня 1931 року [10, арк. 45]. Через кілька днів, 3 січня 1931 р. аматори отримали відмову. Основною мотивацією цього став відпис голови відділку з відома повітового староства в Тернополі, який послався на необхідність дотримання порядку та публічного спокою після вистави [10, Арк. 47].

Не змирившись із цією заборонаю, отець Василь Глуховецький 17 січня 1931 р. написав прохання вже у воєводське управління в Тернопіль. Варто процитувати кілька рядків з листа, щоби зрозуміти наполегливість і палкі наміри аматорів, які прагнули домогтися дозволу на проведення дійства: “...рішення Повітового староства в Тернополі є зовсім безосновне, нічим не умотивоване, а також і неслухне і видане без яких-небудь дослідів в конкретній справі... Сама штука, яку гурток має відограти, є невинного змісту і у відношенні до мнимої загрози порядку і публічного спокою така байдужа, що зміст її не міг бути мотивом щоб Староство Повітове в Тернополі мало цим руководитися при забороні її відограння...”

...Вистава штуки “Безталанна” в Острові мала відбутися в домівці, де завжди відбуваються подібні вистави і ніколи при подібних виставах не заколочувано порядку і спокою публічного, так що і під цим оглядом немає ніяких основ сподіватись чи догадуватись, що є загроза якогось заколочення порядку...

...Супроти повищого, кружок Рідної школи в Острові просить аби Високе воєвідство в Тернополі зволило в написі означене рішення староства повітового в Тернополі зглядно дозволити на відограння цієї штуки” [10, арк. 48–49]. На жаль, нема відомостей, чи відбулася дана вистава, але намагання аматорів – очевидні.

Попри заборони та перепони у проведенні вистав і концертів острівчани намагались активізувати культурно-мистецьку діяльність. 14 травня 1933 року члени гуртка “Рідної школи” провели в будинку кооперативи о 7 годині вечора свято Матері. У дійстві брали участь дошкільнята і школярі. Крім читання віршів, показали спортивні вправи, підготовлені спеціально для усіх матерів. Концертна програма завершилася театральною композицією, укладеною з віршів [6, арк. 16]. 16 травня 1933 р. учасники гуртка “Рідної школи” показали виставу “За друзів своїх” [6, арк. 17], а 15 жовтня цього ж року в актовій залі Українського банку с. Острова місцеві драмгуртківці представили на суд глядачів дві одноактівки: комедію на одну дію “Хоч раз його правда” Г. Марусина і сценічний жарт в одній дії “Зразковий муж” Й. Стадника. За зібрані з вистави кошти аматори мали намір купити книги для місцевої бібліотеки [6, арк. 34]. Матеріальну базу аматорського колективу також поповнювали декораціями і театральними реквізитами.

Після визволення села у квітні 1944 р. радянські “визволителі” вигнали отця Василя з дружиною зі своєї резиденції, через що він змушений був тимчасово працювати та жити у Тернополі. А в 1946 р., коли більшовики остаточно закрили церкву, священник із дружиною переїхав до села Велика Березовиця, де підпільно проводив богослужіння і займався церковними справами. Помер В. Глуховецький 21 вересня 1968 року в селі Буцнів у будинку преподобного Василя Куриласа та його дружини Олени Кордуби й похований на місцевому цвинтарі [27].

До активізації національної свідомості сільської громади села Буцнів, що біля Тернополя, у кінці XIX ст., особливо багато праці й зусиль доклав тодішній парох отець Ізидор Глинський. Тут доречно навести цитату зі спогадів священника Григорія Бойка про просвітницьку діяльність отця Ізидора: “З приходом пароха отця Ісидора Глинського українське життя в селі відродилося. Молодий енергійний о. Ісидор заклав читальню “Просвіти”, з допомогою парафіян збудував, за плянами архітекта Олександра Лушпинського, уродженця Буцневи, великий Народний Дім у полтавському стилі. Там були велика театральна зала, мала зала на вечірні читання, споживча кооператива та позичкова каса... Завдяки наполегливій праці о. Глинського моральний та матеріальний стан села кращав з року на рік.

Отець Ісидор особливо впливав на селян, щоб вони посилали своїх дітей до вищих шкіл” [18, с. 346–347]. Завдяки йому місцева читальня збирала мешканців села не тільки у вихідні чи свята, а майже кожного вечора [19, с. 104].

Отець Ісидор неодноразово запрошував з Тернополя священників для відправи богослужінь і читання лекцій на різні теми, щоб люди могли почути більше цікавих новин від освічених людей. Із звіту буцнівської “Просвіти” за 1901 рік дізнаємося, що священник з Тернополя отець Вацик хвалив роботу отця Ізидора як у духовній сфері, так і в освітній. Радив звертати увагу на культуру та мистецтво, зокрема театральне. У зв’язку з цим отець Ісидор дав завдання активним членам “Просвіти” організувати театральний гурток, придбати літературу, декорації, костюми, залучити до нього талановитих мешканців, виділивши на потреби гуртка 10 корон [12, арк. 1]. Брати участь у гуртку вважалося особливо почесно і престижно.

Патріотична позиція місцевого священника та його помічників-однотумців у культурно-мистецькій сфері робила у селі велику справу, передусім серед учасників місцевої “Просвіти”, кількість якої щороку збільшувалася. Незважаючи на те, що в першому та другому десятилітті ХХ століття галицькі землі належали до Австро-Угорської імперії і їм були надані національна та культурна автономії, за час довголітнього перебування цих земель під Польщею ніхто не визнавав їх українськими, а тільки польськими територіями. Саме тому тиск польської культури на місцевих жителів тоді не припинявся. Попри заборони розвитку української культури та мистецтва театральний гурток буцнівської “Просвіти” завдяки старанням отця Глинського та сільських активістів розвивався: кількість книжок у бібліотеці збільшувалася, добирали цікавий драматичний репертуар, декорації та костюми. В 1910–1911 рр. завдяки старанням сільських аматорів було зіграно шість вистав [12, арк. 15].

На початку 20-х років ХХ ст. після укладення мирних договорів землі Східної Галичини відійшли до Польщі. Незважаючи на гарантування з боку польської влади культурної автономії українцям, тиск на українську культуру лише посилювався: переслідували українські культурно-освітні, економічні товариства, чинили великі перепони для діяльності спортивних товариств та мистецьких гуртків. Польські управителі говорили про необхідність опіки та поваги поляків з боку українського населення, розтлумачували місцевому населенню їхні права та обов’язки на тепер уже польських територіях, наказували дотримуватися законів, моральних та культурних настанов.

У Буцневі статут місцевої філії “Просвіти” змінили в листопаді 1925 р. [7, арк. 3], але сільські аматори почали організовувати вистави ще в 1923 році. На честь відзначення свята Петра і Павла голова читальні отець І. Глинський просив дозволу в головного відділу “Просвіти” у Тернополі зіграти виставу “Дай серцю волю, заведе в неволю” М. Кропивницького, яка мала відбутися 12 липня 1923 року [7, арк. 25]. Аналогічне прохання надіслали і восени, коли отець Глинський попросив у міської влади дозволу на показ вистави “Ворожит” Г. Цеглинського, що мала відбутися 23 листопада 1923 року. [7, арк. 24].

У 1927 році для підвищення мистецького рівня драмгуртківців, вони за вказівкою отця Ізидора почали випускати журнал “Аматорський театр”. Завдяки регулярним репетиціям і акторському вмінню аматорів показали дві вистави, у результаті чого дохід гуртка становив 20 злотих [7, арк. 33].

Як видно, діяльність аматорів у подальший період їхнього розвитку лише покращувалася: поповнювався драматичний репертуар, збільшувалася кількість довідкової та методичної літератури. Місцеві мешканці допомагали аматорам порадами, сприяли в пошитті костюмів, оформленні сцени та виготовленні декорацій. Незважаючи на політику пацифікації з боку польської влади, драматичний гурток найбільше розвивався саме в першій половині 30-х років. У звіті за 1930 рік голова “Просвіти” Ісидор Глинський написав: “... аматорський драматичний гурток активно розвивається і здобуває артистичність” [7, арк. 39].

До останніх днів життя отець Ісидор Глинський вів у селі активну громадсько-культурну та просвітницьку діяльність, протидіяв колонізації і латинізації, був довіреною особою багатьох односельців, у тому числі тих, які опинилися в еміграції [3, с. 54.].

Довголітнього очільника буцнівської “Просвіти” Ізидора Глинського змінив отець Микола Кулинич, який теж був небайдужий до діяльності драматичного гуртка у селі.

Підтвердженням цього є заяви та дозволи для постановки аматорських вистав, що збереглися в документах та протоколах місцевої філії “Просвіти” за 1932 рік. Як і його попередник, отець Микола змушений був звертатися за дозволом для постановки вистав до міського старства. У звіті буцнівської “Просвіти” за 1932 рік знаходимо: “Український аматорський кружок при читальні “Просвіта” в Буцневі просить дозволу на урядження вистави “За батька” Б. Грінченка – драму на 5 дій, яка відбудеться 6 березня 1932 року о 18 год. в залі місцевої читальні” [5, арк. 159]. Аналогічне прохання отець Микола відіслав і 19 квітня 1932 року – для дозволу зіграти аматорську виставу “Ніч під Івана Купала” М. Старицького, що мала відбутися 1 травня 1932 року о 19.30 вечора в залі читальні. У цьому проханні, як і в попередньому, голова читальні зауважував, що зібрані за показ вистави кошти будуть призначені для бібліотеки читальні [5, арк. 44].

У 1933 році головою буцнівської “Просвіти” став молодий священик Василь Курилас. На новій парафії, крім ретельного виконання душпастирських обов’язків, він керував Братствами найсвятіших тайн, Тверезості та Українським католицьким союзом, що діяли при церкві, брав активну участь у громадському житті села. Керував католицькою акцією української молоді. Багато уваги приділяв культурно-мистецькій роботі читальні, давав господарям практичні поради [20, с. 223–224].

Під його головуванням аматорський драматичний гурток мав керівника – Андрія Хмарника і режисера – Євгена Лукомського, який багато уваги приділяв сценічним тонкощам й акторській майстерності аматорів. Окрім цього, керівники гуртка за сприяння отця Василя придбали театральні костюми – 2 козацькі жупани і 5 шароварів, а також декорації у вигляді краєвидів природи. Звертаючи більше уваги не на кількість постановок, а на їхню якість, аматори під керівництвом Євгена Лукомського дали три вистави: драми “Нещасне кохання” Л. Манька, “Дівочі мрії” С. Ковбеля та комедію “Сорочинський ярмарок” за творами М. Гоголя [25, арк. 21–22].

У наступні роки театральним гуртком керував завідувач бібліотеки Василь Мокрій. Він, людина освічена, дбаючи про розвиток освіти та культури в селі, великого значення надавав місцевому драматичному гуртку. Під його керівництвом гурток об’єднав найбільше учасників – у 1934 р. 32 осіб. Василь Мокрій багато дбав і про сценічне оформлення вистав: стан декорацій, кількість театральних приладдя та костюмів. Чимало працював він також над репертуаром гуртка, добираючи для постановки вистав найпопулярніші п’єси [25, арк. 24–25].

На зборах філії “Просвіти” перед Різдвяними святами у грудні 1937 р. отець Василь Курилас наголосив, щоби аматори подбали про постановку релігійних драм. У зв’язку з цим бібліотекар і керівник гуртка Василь Мокрій придбав п’єси релігійної тематики [5, арк. 69]. У 1938 р. театральний гурток продовжував функціонувати об’єднуючи 25 осіб. Керівники гуртка мали свій театральний довідник, театральні декорації, приладдя і костюми, але небагато. Під час показу вистав деякі декорації, тим паче костюми, нищились, а шити чи купувати нові змоги не було. Саме через це їхня кількість поступово зменшувалась. Упродовж року аматори показали лише п’ять вистав [12, арк. 31–32].

Під час Другої світової війни отець Василь Курилас продовжував займатися душпастирськими обов’язками, а також допомагав просвітянам у культурно-освітній роботі. Як щирий українець і благородна людина отець Василь багато зробив для захисту селян від нацистських окупантів. Дослідник історії “Просвіти” на Тернопільщині Б. Головин згадував: “Перед відступом німецьких військ вояки вермахту затримали жителя села Василя Вітишина. Підозрювали, що він “советський” шпигун, збиралися його розстріляти. І лише заступництво о. Василя врятувало життя односельця. Залишаючи село, німецькі вояки готувалися висадити у повітря будинок читальні “Просвіти”. І знову допоміг о. Василь. Він переконав солдатів, щоб цього не робили. Будинок залишився цілим і неушкодженим” [2, с. 138].

Важкі випробування чекали отця Василя. Після 1944 року, під час уже радянської окупації, Василь Курилас був змушений виїхати з Буцневи в с. Серединки, а звідти у Козівський район. У 1945 р. отця Василя заарештували та відправили в Чортківську тюрму, а згодом на заслання в Карелію та Мордовію [20, с. 225].

Незважаючи на усі поневіряння та важкі роки заслання, Василь Курилас повернувся у Галичину. Тулився по чужих закутках, поки не звів власного будинку з допомогою синів із-за океану і парафіян. Працював рахівником у колгоспі, у кам'яному кар'єрі, садівником... Вірним Української Греко-Католицької Церкви надавав душпастирські послуги: таємно хрестив дітей, давав шлюби, сповідав і причащав, відправляв Богослужіння. На 86 році життя перестало битися серце священика – вірного борця за національні права парафіян. Поховано його на цвинтарі села Острова у гробівці, в якому також спочивають його дружина і швагер о. Василь Глуховецький із дружиною [20, с. 225–226].

Отже, діяльність духовенства у культурно-просвітницьких установах, зокрема “Просвіта” та “Рідна школа”, відіграла важливу роль у розвитку освіти та піднесенні духовності в краї. Допмагаючи сільським громадам у створенні та функціонуванні аматорських театральних гуртків, священики зробили великий внесок у поширення культури та мистецтва серед своїх парафіян. Завдяки перегляду різножанрових вистав глядачі мали змогу дізнатися про історію, звичаї, традиції та побут їхніх предків-українців, усвідомити свою місію у складні для них часи, а також сформуванню власну національну позицію та гідно відстоювати її в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боньковська О. Театральний процес на західноукраїнських землях у 1918–1939 роках / О. Боньковська // Історія українського театру: У 3 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; [редкол. : Г. А. Скрипник (голова) та ін.]. – К., 2009 // Т. 2: 1900–1945 / Л. Барабан, В. Гайдабура, О. Красильникова, Ю. Станішевський та ін. ; [редкол. тому : І. Юдкін (відп. ред.), О. Шевчук (відп. секретар)]. – 2009. – С. 533–582.
2. Головин Б. Служив неньці Україні / Головин Богдан // Мученики та ісповідники Української церкви ХХ століття. Нариси. Статті. Дослідження. – Тернопіль: Просвіта. – 2000. – 244 с.
3. Граб Уляна. Ізидор Глинський (16 лютого 1860 р., с. Чернилів-Руський Тернопільського пов. Терноп. окр. (тепер Тернопільський р-н Терноп. обл.) – 20 квітня 1931 р., с. Буцнів Тернопільського пов. Терноп. в-ва (тепер Тернопільський р-н Терноп. обл.) / Уляна Граб // Вісник Наукового товариства імені Шевченка. – Осінь–зима 2010. – Число 44. – С. 49–54.
4. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 294. Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі. – Оп. 1. – Спр. 20. Статут, звіти, анкети, протоколи загальних зборів членів читальні “Просвіта” у с. Острів (10 червня 1901 – 8 лютого 1939). – 88 арк.
5. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 3. Тернопільське повітове староство. – Оп. 1. – Спр. 156. Заяви українських товариств читальні “Просвіта” і дозволи повітового староства на проведення платних аматорських вистав. Том I за 1932 р. – 160 арк.
6. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 3. Тернопільське повітове староство. – Оп. 1. – Спр. 254. Заяви керівників українських товариств і дозволи повітового староства на проведення вистав, вечорів і грошових зборів (2 січня 1933 – 27 грудня 1933 р.). – 67 арк.
7. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 3. Тернопільське повітове староство. – Оп. 2. – Спр. 1253. Статут і періодичні відомості повітового староства та читальні українського товариства “Просвіта” про зміни складу керівників в с. Буцнів Тернопільського повіту за 1933–1938 рр. – 28 арк.
8. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 294. Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі. – Оп. 1. – Спр. 1. Документи (протоколи загальних зборів членів читальні, звіти) про діяльність читальні “Просвіта” в с. Петриків (1901–1939 рр.). – 45 арк.
9. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 294. Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі. – Оп. 1. – Спр. 2. Документи (протоколи загальних зборів членів читальні, звіти) про діяльність читальні “Просвіта” у с. Буцнево за 1902–1939 рр.). – 73 арк.
10. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 3. Тернопільське повітове староство. – Оп. 3. – Спр. 478. Заяви керівників читальні товариства “Просвіта”, “Рідна школа” в с. Березовиця, Смиківці, Острів та ін. Тернопільського повіту і заборона повітового староства проводити вечори самодіяльності (13 грудня 1930 – 27 травня 1931 рр.). – 53 арк.

11. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 294. Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі. – Оп. 1. – Спр. 7. Документи (протоколи загальних зборів членів читальні, звіти, повідомлення, списки членів) про діяльність читальні “Просвіта” в с. Біла (1904–1938 рр.). – 64 арк.
12. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 294. Філія українського товариства “Просвіта” в м. Тернополі. – Оп. 1. – Спр. 173. Звіти про керівний склад та діяльність читальні “Просвіта” у селах Вел. Бірки, Байківці, Баворів, ... Буцнево... за 1938 рік. – 108 арк.
13. Казимиров О. Український аматорський театр: дожовтневий період / О. Казимиров. – К. : Мистецтво, 1965. – 133 с.
14. Крупа Л. Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХІХ – першої половини ХХ століття : автореф. дис. на здобуття канд. іст. наук : 07.00.01 “Історія України” / Л. Л. Крупа. – Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2003. – 20 с.
15. Лісевич М. Острів / М. Лісевич, С. Ракуш // Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина. Регіональний історично-мемуарний збірник / [ред. колегія Р. Миколаєвич, П. Гайда, М. Кінасевич]. – Т. III. – Регіональне об’єднання Тернопільщина. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто. – Філядельфія, Па., ЗСА, 1983. – С. 425–429.
16. Лоза Юліан. Наш Петриків : до 550-річчя / Юліан Лоза, Юрій Вовк. – Тернопіль : Тернограф, 2008. – 25 с.
17. Лоза Юліан. Коротка історія села Петриків / Юліан Лоза. – Тернопіль : Поліграфіст, 2002. – 108 с. : іл.
18. Назаркевич-Джигало Є. Буцнів / Євгенія Назаркевич-Джигало, о. Григорій Бойко // Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина. Регіональний історично-мемуарний збірник / [ред. колегія Р. Миколаєвич, П. Гайда, М. Кінасевич]. – Т. III. – Регіональне об’єднання Тернопільщина. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто. – Філядельфія, Па., ЗСА, 1983. – С. 345–347.
19. Новосядлий Б. Т. Бунців. Екскурс у минуле на хвилях любові. Історико-краєзнавчий нарис / Богдан Теодорович Новосядлий. – Тернопіль : Джура, 2006. – 296 с.
20. Новосядлий Богдан, Новосядла Наталя. Балада про нескорену родину і легендарний подвиг чотогого / Богдан Новосядлий, Наталя Новосядла // Збірник праць. Т. 2. Національно-визвольні змагання українського народу у ХХ столітті / Тернопільський міський осередок Наукового товариства ім. Шевченка ; [ред. кол.: М. Андрейчин, Д. Бучко, Г. Возняк та ін.]. – Тернопіль : Меркьюрі-Тернопіль, 2006. – С. 219–237.
21. Палуб’як Б. Білецькій “Просвіті” – 120 звитяжних весен. Історико-публіцистичного характеру / Богдан Палуб’як. – Тернопіль : Джура, 2007. – 752 с.
22. Пиндус Богдан. Настасів і настасівчани. Історико-краєзнавчий нарис. – Тернопіль : Джура, 2018. – 480 с.
23. Пилипчук Р. Український аматорський театр на Закарпатті / Р. Пилипчук // Народна творчість та етнографія. – 1966. – № 1. – С. 18–27.
24. Сергійчук В. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / Володимир Сергійчук. – К. : Дніпро, 2001. – 494 с.
25. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 348. Товариство “Просвіта”, м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 1396. Звіти, протоколи та листування про діяльність читальні “Просвіта” у с. Буцнів (1925–1938 рр.). – 27 арк.
26. Щербяк Ю. А. Освітня доктрина Української Греко-Католицької Церкви та її впровадження в Україні (середина ХІХ–ХХ століття). – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. Сковороди. – Харків, 2009. – 510 с.
27. Geni. About Reverend Wasyl Stepanovych Hluchowecy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.geni.com/people/Wasyl-Hluchowecy/5113985339060114815>.

REFERENCES

1. Bonkovska, O. (2009), Theatrical process of Western Ukraine in 1918–1939 years, *Istoriia ukrainskoho teatru: U 3 t.* [The history of Ukrainian theater: In 3 vol.], Vol. 2: 1900–1945, ed. board I. Judkin, O. Shevchuk et al., National Academy of Science of Ukraine, M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, pp. 533–582. (in Ukrainian).
2. Holovyn, B. (2000). Served Mother of Ukraine, *Muchenyky ta ispovidnyky Ukrainskoi tserkvy XX stolittia. Narysy. Statti. Doslidzhennia* [Martyrs and Confessors of the Ukrainian Church of the 20th Century. Sketches Articles. Research], Ternopil, Prosvita. (in Ukrainian).
3. Hrab, Uliana (2010). Isidor Glinsky (February 16, 1860, village Cherniliv-Russkii Ternopil county Ternopil vicinity (now Ternopil district of the Ternopil region) – April 20, 1931, village Butsniv Ternopil county Ternopil voivodship (now Ternopil district of the Ternopil region), *Visnyk Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka* [Bulletin of the Shevchenko Scientific Society], Autumn–Winter 2010, Numeric 44, pp. 49–54. (in Ukrainian).
4. *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti* [State archive of Ternopil region], fund 294. Ukrainian association “Prosvita” in the city of Ternopil, des. 1, case 20. Statute, reports, forms, protocols of the general meeting reading room “Prosvita” in the Ostriv village (June 10, 1901 – February 8, 1939), 88 p. (in Ukrainian).
5. *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti* [State archive of Ternopil region], fund 3, Ternopil county eldership, des. 1, case 156. Statements of Ukrainian societies reading “Prosvita” and permission of the county eldership for conducting paid amateur performances, Vol. I in 1932, 160 p. (in Ukrainian).
6. *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti* [State archive of Ternopil region], fund 3. Ternopil county eldership, des. 1, case 254. Statements by leaders of Ukrainian companies and permits of county eldership to conduct performances, evenings and fees (2 January 1933 – 27 December 1933), 67 p. (in Ukrainian).
7. *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti* [State archive of Ternopil region], fund 3. Ternopil county eldership, des. 1, case 1253. The statute and periodical information of the county eldership and readers of the Ukrainian society “Prosvita” about changes in the composition of the leaders in the village. Ternopil county of 1933–1938, 28 p. (in Ukrainian).
8. *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti* [State archive of Ternopil region], fund 294. Ukrainian association “Prosvita” in the city of Ternopil, des. 1, case 1. Documents (protocols of the general meeting of the readers, reports) on the activity of the reading room “Prosvita” in Petrykiv village (1901–1939 years), 45 p. (in Ukrainian).
9. *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti* [State archive of Ternopil region], fund 294. Ukrainian association “Prosvita” in the city of Ternopil, des. 1, case 2. Documents (protocols of the general meeting of the readers, reports) on the activity of the reading room “Prosvita” in Butsniv village (1902–1939 years), 73 p. (in Ukrainian).
10. *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti* [State archive of Ternopil region], fund 3. Ternopil county eldership, des. 3, case 478. Statements heads of reading room “Prosvita”, “Native School” in the villages Berezovytsya, Smykivtsi, Ostriv and others and bans of county eldership on holding evening performances since December 13, 1930 to May 27, 1931, 53 p. (in Ukrainian).
11. *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti* [State archive of Ternopil region], fund 294. Ukrainian association “Prosvita” in the city of Ternopil, des. 1, case 7. Documents (protocols of the general meeting of the readers, reports) on the activity of the reading room “Prosvita” in Bila village (1904–1938 years), 64 p. (in Ukrainian).
12. *Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti* [State archive of Ternopil region], fund 294. Ukrainian association “Prosvita” in the city of Ternopil, des. 1, case 173, Reports on the leadership and reading activities of Prosvita in villages Vel. Byrky, Baykivtsi, Bavoriv, ... Butsnevo ... for 1938 year, 108 p. (in Ukrainian).
13. Kazymyrov, O. (1965). *Ukrainskyi amatorskyi teatr: dozhovtnevyi period* [Ukrainian amateur theater: the pre-october period], Kyiv, Mystetstvo. (in Ukrainian).

14. Krupa, L. L. (2007). “The influence of mytropolyt Andrey Sheptytsky on public and cultural life in Galicia at the end of the 19th – the first half of the 20th century”, Thesis abstract for Cand. Sc. (History of Ukraine), 07.00.01, Yu. Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 20 p. (in Ukrainian).
15. Lisevych, M. and Rakush, S. (1983). Ostriv, *Shliakhamy Zolotoho Podillia. Ternopilshchyna i Skalatshchyna. Rehionalnyi istorychno-memuarnyi zbirnyk* [Ways of Golden Podillya. Ternopil and Skalat region. Regional historical and memoir collection / [ed. board R. Mykolayevych, P. Hayda and M. Kinasevych]], Vol. III, Ternopil regional associations, New York–Paris–Sydney–Toronto, Philadelphia, pp. 425–429. (in Ukrainian).
16. Loza, Yulian and Vovk, Yurii (2008). *Nash Petrykiv: do 550-richchia* [Our Petrykiv: up to 550-th anniversary], Ternopil, Terno-hraf. (in Ukrainian).
17. Loza, Yulian (2002). *Korotka istoriia sela Petrykiv* [Brief history of Petrykiv village], Ternopil, Polihrafist. (in Ukrainian).
18. Nazarkevych-Dzhygalo, Ye. (1983). Butsniv, *Shliakhamy Zolotoho Podillia. Ternopilshchyna i Skalatshchyna. Rehionalnyi istorychno-memuarnyi zbirnyk* [Ways of Golden Podillya. Ternopil and Skalat region. Regional historical and memoir collection / [ed. board R. Mykolayevych, P. Hayda and M. Kinasevych]], Vol. III, Ternopil regional associations, New York–Paris–Sydney–Toronto, Philadelphia, pp. 345–347. (in Ukrainian).
19. Novosiadlyi, B. T. (2006). *Buntsiv. Ekskurs u mynule na khvyliakh liubovi. Istoryko-kraieznavechyi narys* [Butsniv. An excursion into the past on the waves of love. Historical and ethnographic essay], Ternopil, Dzhura. (in Ukrainian).
20. Novosiadlyi Bohdan, Novosiadla, Natalia (2006). The ballad about the endless family and the legendary feat of watchman, *Zbirnyk prats. T. 2. Natsionalno-vyzvolni zmahannia ukrainskoho narodu u XX stolitti* [Collection of works. Vol. 2. National liberation struggles of the Ukrainian people in the XX century], Ternopil city center of the Shevchenko Scientific Society; [ed. board: M. Andreichin, D. Buchko, G. Vozniak, and others], Ternopil, Merkiuri-Ternopil, pp. 219–237. (in Ukrainian).
21. Palubiak, B. (2007). *Biletskii “Prosviti” – 120 zvytiashnykh vesen. Istoryko-publitsychnoho kharakteru* [Bila village “Prosvita” – 120 winning springs. Historical and journalistic character], Ternopil, Dzhura. (in Ukrainian).
22. Pyndus, Bohdan (2018). *Nastasiv i nastasivchany. Istoryko-kraieznavechyi narys* [Nastasiv and Nastasiv inhabitants. Historical and ethnographic essay], Ternopil, Dzhura. (in Ukrainian).
23. Pylypchuk, R. (1966). Ukrainian amateur theater in Transcarpathia, *Narodna tvorchi ta etnografia* [Folk art and ethnography], no 1, pp. 18–27. (in Ukrainian).
24. Serhiichuk, V. (2001). *Neskorena Tserkva. Podvyzhnytstvo hreko-katolykiv Ukrainy v borotbi za viru i derzhavu* [Uncorrupted Church. The asceticism of the Greek Catholics of Ukraine in the struggle for faith and the state], Kyiv, Dnipro. (in Ukrainian).
25. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv* [Central State Historical Archive of Ukraine, city of Lviv], fund 348, Society “Prosvita”, city of Lviv, des. 1, case 1396, Reports, protocols and correspondence about the activity of the reading room “Prosvita” in Butsniv village (1925–1938 years), 27 p. (in Ukrainian).
26. Shcherbiak, Yu. A. (2009). “The educational doctrine of the Ukrainian Greek Catholic Church and its implementation in Ukraine (mid-nineteenth and twentieth centuries)”, The dissertation of the Doctor of pedagogical sciences. Specials 13.00.01. “General pedagogy and history of pedagogy”, G. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, 510 p. (in Ukrainian).
27. Geni. About Reverend Wasyl Stepanovych Hluchowecky, available at: <https://www.geni.com/people/Wasyl-Hluchowecky/5113985339060114815> (access date August 22, 2018). (in English).